

Nordleg etnografi

AV JUHA PENTIKÄINEN¹

Det akademiske året 1998–1999 fekk eg leie ei internasjonal gruppe med forskarar på Senter for grunnforskning ved Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. Då eg fekk dei gode nyhenda om dette privilegiet, spurte eg Håkan Rydving om å dele leiarskapet med meg. Gruppa på ti forskarar inkluderte representantar frå ulike urfolk – samiske, nanai og yupic – og dessutan yngre ekspertar frå dei nordiske landa og Russland. Eg er veldig glad for at Håkan takka ja til invitasjonen og delte leiinga av dette prosjektet med meg. Prosjektet vart ein stor suksess og fekk prisen for årets beste forskargruppe med forskingsopphald på Svalbard og i Barentsburg.

Eg er takksam for det lange venskapet med Håkan. Han har hatt ei framifrå karriere som forskar på samisk religion, særleg *noaidevuohta* og heilage stader. Eitt av Håkan sine viktige funn handlar om dei tre nivåa av det heilage som han har avdekka med si grundige utforsking av lulesamiske heilage stader og årlege kalenderritual: (1) dei få heilage stadane der heile samfunnet utførte sine felles ritual; (2) offerstadane til *siida*ene langs deira årlege flytteruter eller på fiskeplassane deira i sjøar og elver; og (3) offerstadar til kvar samiske familie inne i og rundt dei forskjellige heimane deira i løpet av den årlege vandringa mellom ulike årstidsbustader.

Vi hadde fine samlingar i løpet av året vårt saman i Oslo, som starta med ein internasjonal konferanse dit vi inviterte ekspertar på nordleg etnografi. Vi var samde om at nordleg etnografi hadde vore eit gløymt forskingsparadigme. Blant dei inviterte var Juha Janhunen med sin ekspertise på kinesiske minoritetar, Tshuner Taksami som sjølv er nivkh og som var direktør for Kunstkamera, museet for antropologi og etno-

¹ Essayet er omsett frå engelsk til norsk av Jelena Porsanger og Bjørn Ola Tafjord. Takk til Risto Pulkkinen for god bistand.

grafi i St. Petersburg, og Takako Yamada og Takashi Irimoto frå Hokkaido, ekspertar på ainu. Særleg vekt var lagt på nanai og khanty sjamanar på grunn av mine feltarbeid i Sibir sidan 1989. Oslogruppa inkluderte Feoksista Ivanovna, dottera til Dedushka, Ivan Sopochn, den einaste khanty-sjamanen frå sin klan som overlevde dei sovjetiske forfølgjingane i Stalin-tida. Med oss var også George Charles, eller Kanaqlaq som han heiter på yupic, då doktorgradsstudent ved University of California, Santa Barbara. Ei ugløymeleg hending var besøket av mor hans, heilbreier frå Nelson Island i Alaska. Dagleg samisk deltaking i prosjektet var sikra med Jelena Sergejeva (no Porsanger) og Harald Gaski – og sjølvsagt med Håkan sin ekspertise.

Vi gjorde nordleg etnografi til fellesnemnaren for samarbeidet vårt. Vi konsentrerte arbeidet vårt om dette paradigmet. Tilfeldigvis var det 150 år sidan Mathias Alexander Castrén (1813–1852) kom heim etter sin andre feltekspedisjon til Sibir. Ekspedisjonen byrja i januar 1843 og vart avslutta i februar 1849. Den då 36 år gamle forskaren kom heim for å starte i det første professoratet i finsk språk og litteratur ved Helsingfors universitet. Interessant er det at Castrén brukte dei fleste av førelesingane sine til å snakke om folklore og mytologiar blant dei nord-eurasiatiske folka, på ein måte som let oss rekne han som ein av grunnleggarane av den etnografiske disiplinen, og av etnografiske feltarbeid spesielt (meir om dette i Pentikäinen 2002). Castrén kan også reknast som grunnleggaren av nordleg etnografi, og særleg sibirsk etnografi. Samanlikna med sin samtidige, Elias Lönnrot, den velkjende samlaren av finsk munnleg tradisjon, var Castrén meir orientert av feltarbeid og vitskap og mindre motivert av dei finske nasjonalromantiske straumane som prega tida. Han var ein mann som, på den eine sida, sette seg nøkternt inn i tilhøve på bakken og som, på den andre sida, brukte breie komparative perspektiv. Medan Lönnrot var finnane sin mytograf, vart Castrén mytografen for alle finsk-ugriske folk. Definisjonen til Castrén av etnografi kan ein lese i hans siste førelesingar frå 1851–1852, som vart utgitt i Helsingfors i 1857 med tittelen *Ethnologiska föreläsningar*:

[Etnografi] är ett nytt namn för en gammal sak. Man förstår dermed vetenskapen om folkslagens religion, samhällsskick, seder och bruk, lefnadsätt, boningar, med ett ord: om alt, som hör till deras inre och yttre lif. Man kunde betrakta ethnografien såsom en del af kulturhistorien, men icke alla nationer ega en historia i högre mening, utan deras historia utgöres just af ethnografien (Castrén 1857:8).

Ein annan forskar som byrja å studere ob-ugriske folk omlag samstundes, var ungararen Antal Reguly (1819–1858), som gjorde feltarbeid i Sibir i 1843–1845. Castrén og Reguly initierte finsk-ugriske studiar som disiplin. Dei vart like gamle, berre 39 år. Sjølv om Castrén ikkje fekk tid til å gjere samlingane sine klare til publisering, vart dei utgitt posthumt av Det russiske vitskapsakademiet i St. Petersburg. Rolla til Reguly vart diskutert på den ovanfor nemnde internasjonale konferansen i Oslo, etter Vilmos Voigt sitt føredrag.

Med Reguly finst det også ein direktelink mellom den sibirske taigaen og dei skandinaviske viddene. Han besøkte dei nordlege lappmarkene frå 1839 og på denne turen var han nokre veker i Karesuando. Der fekk han høve til å møte Lars Levi Læstadius (1800–1861) og han fekk lese manuskriptet til *Fragmenter i lappska mythologien*. I dagboka si seier han:

Eg har ikkje diskutert så mykje med nokon som med han, men eg lærte også veldig mykje. Hans råd er for meg som ein skatt som eg har søkt etter i årevis. Av og til løyser han problema mine med eitt ord [---] LLL er ein mann som tenkjer og ikkje trur på overtru. (Reguly, dagbok 11. juli 1840)²

Reguly refererer også til ei fråsegn av Læstadius om kor viktige dei religiøst-psykologiske tolkingane til Carl Gustav Jung er. Notatane hans og samlinga hans med tekstar av Læstadius finst på biblioteket til Det ungarske vitskapsakademiet. Vi ventar på at dei skal verte publiserte i Ungarn.

² Sitert i Tervonen 1944, omsett frå finsk til engelsk av Juha Pentikäinen og frå engelsk til norsk av Bjørn Ola Tafjord.

Castrén og Reguly grunnla i 1840-åra disiplinen fenno-ugristikk i dens vidare tyding, men når ein skal omtale pionerane for feltarbeidsbasert nordleg etnografi må ein også inkludere den samiske teologen og den fleirfaglege forskaren Læstadius. Hans *Fragmenter* er eit veldig viktig bidrag til studiet av samisk mytologi, noko som er verd å hugse på når ein søker etter grunnleggarane av paradigmat om nordleg etnografi. Resultata av to symposia avdekkjer dei mindre kjente rollene til Læstadius, som lingvist, botanikar, samisk forfattar, teolog og etnograf (jamfør boka *Lars Levi Laestadius: Botaniker – lingvist – etnograf – teolog* redigert av Bengt Jonsell, Inger Nordal og Håkan Rydving og utgitt i samarbeid av dei to academia som arrangerte symposia: Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo i april 1999 og 200-årsjubileums-symposiet den 10. januar 2000 i lokale til Det kongelege svenske vitenskapsakademiet).

Det var eit lukkeleg samantreff at forskingsåret 1998–1999 var rett før 200-årsjubileet for fødselsdagen til Læstadius. Difor arrangerte forskingsgruppa vår konferansen ved Det Norske Videnskaps-Akademi, noko som leia til fleire andre konferansar og publikasjonar både i Oslo, Stockholm og Helsingfors. Omsetjingar av *Fragmenter i lappska mytologien* vart publisert på svensk, finsk og engelsk.

Forskningsfunna til Håkan Rydving, som kjem fram i dei talrike publikasjonane hans, får også brei omtale i boka *Saamelainen mytologia* (samisk mytologi) som Risto Pulkkinen og eg har skrivne i fellesskap, og som vert utgitt i år av Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (Det finske litteraturselskapet).

REFERANSAR

- Cástrén, M. A. 1857. *Ethnologiska föreläsningar öfver altaiska folken; samt samojediska och tatariska sagor* (Nordiska resor och forskningar, bind 4). Helsingfors: Finska Litteratur-Sällskapets Tryckeri.
- Jonsell, Bengt, Inger Nordal & Håkan Rydving. 2000. *Lars Levi Læstadius: botaniker, lingvist, etnograf, teolog*. Oslo: Novus.

- Laestadius, Lars Levi. 1997. *Fragmenter i Lappska Mythologien* (NIF Publications 37). Red. R. Kvideland. Åbo: NIF.
- Pentikäinen, Juha. 2002. Northern ethnography: On the foundations of a new paradigm. I *Styles and Positions: Ethnographic Perspectives in Comparative Religion* (Comparative Religion 8), 20–45. Red. T. Sakaranaho & T. Sjöblom & T. Utriainen & H. Pesonen. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Pentikäinen, Juha & Risto Pulkkinen. 2018. *Saamelaisten mytologia*. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tervonen, Viljo. 1944. Antal Reguly Suomessa 1839-41. *Heimokansa* 1/1944.

ABSTRACT

Northern ethnography has a long history. It was founded as a field of research by Mathias Alexander Castrén (1813-1852) and Antal Reguly (1819-1858). Also Lars Levi Læstadius (1800-1861) played a key role. In the autumn of 1998 and spring of 1999, this field was invigorated by a research group led by Håkan Rydving and the author at the Centre for Advanced Study of the Norwegian Academy of Science and Letters in Oslo. The essay tells important parts of this history.

KEYWORDS: Northern ethnography; Alexander Castrén (1813-1852); Antal Reguly (1819-1858); Lars Levi Læstadius (1800-1861); Håkan Rydving (1953-)